

JASLAR TÁRBIYASINDA SÓYLEW MÁDENIYATINIŇ ORNI

Dosjanova Periyzat Daryabaevna

Nókis qalalıq 21-sanlı mektep psixologi

Sulaymanova Ayman Tugelbaevna

Nókis qalalıq 34-sanlı mektep psixologi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15550035>

Annotaciya. *Bul maqalada sóylew mádeniyatın jetilistiriw usılları, jaslar turmısındaǵı áhmiyeti sóz etilgen. Sonday-aq stilistika tarawı, túrleri, til bilimindegi orńı haqqında da maǵlıwmat berilgen.*

Tirek sózler: *stilistika, funktsional stiller, sóylew mádeniyatı, sóylewdiń tazalıǵı hám t.b.*

РОЛЬ КУЛЬТУРЫ РЕЧИ В ВОСПИТАНИИ МОЛОДЕЖИ

Аннотация. *В статье рассматриваются методы развития культуры речи и ее значение в жизни молодежи. Приведены также сведения о стилистике, ее видах и месте в языкознании*

Ключевые слова: *стилистика, функциональный стиль, культура речи, чистота речи и др.*

THE ROLE OF SPEECH CULTURE IN THE EDUCATION OF YOUTH

Abstract. *The article examines methods of developing speech culture and its importance in the lives of young people. It also provides information on stylistics, its types and place in linguistics.*

Keywords: *stylistics, functional style, speech culture, purity of speech, etc.*

Sóylew mádeniyatı jámiyetniń mádeniy rawajlanıwınıń, milletiń ruwxıy jetiskenlikleriniń áhmiyetli belgisi bolıp sanaladı. Elimizde ruwxıy aǵartıwshılıq reformalar – mámleketlik siyasatnıń baslı baǵdarı dep járiyalanǵan búgingi kúnde sóylew mádeniyatı máseleleri hár qashanǵıdan da aktual esaplanadı. Respublikamızda mámleketlik til haqqındaǵı nızam, bilimlendiriw haqqındaǵı nızamda, «Kadrlar tayarlawdın milliy baǵdarlaması» hám basqa da hújjetlerde ruwxıy aǵartıwshılıq, tárbiya, til máselelerine ayrıqsha itibar berilgen.

Tillik birliklerdi orınlı hám durıs tańlawda til biliminiń stilistika tarawınıń áhmiyeti júdá joqarı. Biz stilistika tarawı hám onıń xızmetleri haqqında da qısqa maǵlıwmat beriwdi maqul kórdik. Til – stilistikası ádebiy tildegi sózlerdiń, frazeologiyalıq dizbeklerdiń, sóz formalarınıń hám konstrukciyalardıń stillik qatnasların, olardıń stilistikalıq belgilerin anıqlaydı, al sóylew stilistikası sóylew materialların stillik differenciyaǵa sáykeslep qurıw nızamlılıqların úyrenedi.

Bul ayılǵanlar stilistikanıń teoriyalıq hám ámeliy áhmiyetiniń úlken ekenligin kórsetedi. Teoriyalıq jaqtan stilistika ádebiy tildi tereńirek biliwge, onıń stillik nızamlılıqların úyreniwge járdem beredi. Ámeliy jaqtan, ol biziń jámiyetimizde sóylew mádeniyatınıń joqarı dárejede bolıwı ushın xızmet etedi. Hárqanday mádeniyatlı adamnıń sóylewinde, orfoepiyalıq, grammatikalıq, leksikalıq, stilistikalıq, orfografiyalıq, puntuaciyalıq (jazba til ushın) normalardıń saqlanıwı kerek. Stilistikanı úyreniw házirgi tilde sóylewshilerge tildin stilistikalıq normaların hám stilistikalıq baylıqların durıs iyelewge járdemin tiyizedi.

Solay etip, stilistika – til hám sóylewdiń stillerin úyretetuǵın ilim. Stil probleması onı anıqlaw, klassifikaciyalaw til iliminde tartıslı máselelerdiń biri.

Solay da bolsa onıń funkcionallıq stilistika, leksikalıq stilistika, grammatikalıq stilistika, fonetikalıq stilistika degen túrleri bul tarawǵa arnalǵan ilimiy ádebiyatlarda atap ótiledi.

Funkcionallıq stilistika funkcional stillerdiń túrlerin, olardıń bir-birinen ayırmashılıqların hám ózgesheliklerin izertleydi. Leksikalıq stilistika sóz onıń awıspalı mánileriniń tilde qollanıw ózgesheliklerin izertleydi. Grammatikalıq stilistika sóz jasaw qurallarınıń stillik tárepleri sóz formalarınıń, sóz dizbekleri hám gáplerdiń, sózlerdiń gáptegi orın tártibiniń stilistikalıq boyawları, olar arasındaǵı sinonimika, olardıń modallıq, emocional-ekspressivlik tús beriwdegi xızmetleri úyreniledi [1.4].

Tilde pikirdi tásirli hám anıq jetkeriwdiń formaları hám imkaniyatlarınan paydalanıw sóz iyesiniń til sheberligine, tájiriyesine, bilim dárejesine baylanıslı.

Sóylewdiń tazalıǵı degende eń áwele onıń ádebiy tildiń normalarına saykes keliwi túsiniledi [2.5]. Jaqsı, ideal sóylew ádebiy til talaplarına say halda dúzilgen bolıwı, túrli ádebiy tilge jat bolǵan birliklerden taza bolıwı kerek.

Til jámiyet ushın xızmet etkenlikten sol jámiyettiń rawajlanıwı menen birge rawajlanadı.

Jámiyette bolǵan ózgerisler, jańalıqlar tilde óz kórinisin tabadı. Biraq jámiyet ózine tán rawajlanıw nızamlarına, al til ózine tán rawajlanıw nızamlarına iye boladı. Xalıqlardıń bir-biri menen siyasiy, mádeniy hám ekonomikalıq qarım-qatnası nátiyjesinde bir tilden ekinshi tilge sózler awısıp, sózlik quram bayıp, rawajlanıp baradı. Tilshi alım Q.M.Qoshanovtıń kórsetkenindey, qaraqalpaq tiline basqa tillerden sózler kóplep kirip kelgeni menen tildiń milliy ózgesheligi joǵalmadı [3]. Degen menen, tildiń tazalıǵın saqlaymız degen maqsette rus hám rus tili arqalı basqa tillerden kirgen sózlerdi túsiniksiz, ersi oylap tabılǵan atamalar menen beriw halatları da ushırasadı hám bul process házirge deyin dawam etpekte. Máselen, velosiped sózin «shaytan arba», poezd sózin «otarba» dep awdarmalaǵan bolsa, ayırım jaǵdaylarda variant sózin «sınar» ataması menen de atap keldi.

Til xalıqtıń mülki. Oǵan hesh waqıtta mına zattı mına atama menen ata dep buyırıq berip bolmaydı. Xalıq ózine qolaylı, hámmege túsiniikli sózlerdi qollanadı.

Tildiń tazalıǵın saqlaw tek ǵana tilshiler, oqıtıwshılar ushın ǵana emes ulıwma ózin usı millettiń perzentı dep bilgen hár bir insannıń hár kúngi wazıypası bolıw kerek. Sonday ǵana ósip kiyatırǵan jas áwlad milliy maqtanışımızdı sezetuǵın, túrli mánawiy topılıslar tásirine túspeytuǵın insanlar bolıp jetilisedi.

«Ana tili koncepciyası»nda ana tiliniń tiykarǵı maqseti oqıwshılarda dóretiwshilik, erkin pikirlew, sóylew sharayatına qolaylı rawishte tildiń awızeki hám jazba formaların qalıplestiriw hám rawajlandırıwdan ibarat. Degen menen tilimizdiń tazalıǵına kesent berip atırǵan ayırım halatlarda ushırasadı. Qanday da bir obektke at beriw ápiwayı is emes. Hárqanday jaǵdayda da at qoyıw máselesine bir tárepleme hám ústirtin qarawǵa bolmaydı. Tilekke qarsı, házirgi dáwirde xalqımız arasında asxanalardıń, dúkánlarardıń, hátteki ayırım fermer xojalıqlarınıń atamaları ersi qoyılǵanlıǵınıń gúwasımız. At qoyıwdan aldın jaqsıraq oylanıp, jámiyetshiliktiń, tilshilerdiń, sociologlardıń pikirlerin tıńlap kóriw kerek.

Ana tilimizde taza sóylemew tek awızeki túrde emes, al jazıwda da kózge taslanadı.

Mekeme atlarınń jazılıwında, plakatlarda hár qıylı stillik hám imla qátelerine jol qoyılǵan. Bunday qáteliklerdi kórgen, ósip kiyatırǵan óspirim jaslar olardı durıs dep oylap, óz sóz baylıǵına solayınsha kirgizedi.

Tilimizdın tazalıǵınıń buzılıwı xalıq aynası bolǵan gazeta-jurnallarda da kózge taslanadı.

Mısalı: Ata-anası mudamı qollap-quwatlap turǵan balalardıń óz-ózine isenishi joqarı boladı. Bul jerde avtor ózbek tilindegi «ishonch» sózin «isenish» dep qollanǵan bolıwı múmkin.

Qaraqalpaq tilinde «isenim» túrinde jumsaladı.

Bunday qátelerdın kóp ushırasıwı jámiyettegi adamlardıń sóylew mádeniyatına tikkeley tásir etedi. Til jámiyet ómiri menen tikkeley baylanıslı bolǵanlıqtan, ol úzliksiz rawajlanıp, sol rawajlanıw barısında xalıq tiliniń ishki hám sırqı múmkinshiliklerinen keńnen paydalanıp, ózgeriske ushırap otıradı. Sonlıqtan da, pikirlew procesinde, jámiyetlik, ruwxıy-aǵartıwshılıq jumıslarında tilimizge kirip kelgen túrli terminlerden, sózlerden óz ornında qollanıwımız kerek.

REFERENCES

1. Бекбергенов А. Қарақалпақ тилинің стилистикасы. Нөкіс, 1990.
2. Dáwletova U. Oylanıp sóylegen ósip jetiler. Nókis, 2019.
3. Қошанов Қ.М. Рус хэм қарақалпақ тиллериниң өз ара байланысы мәселелери. Нөкіс, «Билим», 1991.